

Dk - DIALOG

Slouží pro provozní účely Demokratického klubu. Určeno jeho členům.

Adresa: Demokratický klub, pošt.příhrádka 663, 111 21 Praha 1

Systém poměrného zastoupení a systém většinový /1/

Hodnocení principů

Dk - Dialog v č. 6/1991 přinesl článek Josefa Kotrby "Volební systém". Článek byl převzat s mírným zkrácením z LN č. 160/1991. Autor sice hned v úvodu považuje za nepochybné /?/, že výsledný volební systém v předpokládaných našich nových zákonech pro volby do parlamentů bude smíšený, v podstatě však jde o otázku konkurence principu poměrného zastoupení s principem většinovým. S ní souvisí další otázky, které tematiku citovaného článku přesahují, avšak jejichž řešení má argumentaci vzájemně spojitou. Jde tedy za prvé o již zmíněnou otázku konkurence, za druhé o otázku omezení poměrného zastoupení limitem odevzdaných hlasů /u nás tzv. "pětiprocentní práh" pro volby do FS a ČNR., event. "tříprocentní práh" pro volby do SNR/, a za třetí o otázku posílení uplatnění individuálních osobností ve volebním systému. K těmto otázkám bych chtěl postupně v Dk - Dialogu vyslovit několik poznámek.

Prvé dvě otázky byly dotčeny v Dk - Dialogu již dříve, a to v příspěvku Jana Friedlaendera "Jaký volební zákon?" /v č. 2/1991/ s nímž se ztotožňuji včetně závěru, že Dk bude usilovat o formulaci stanoviska k této problematice. Bylo by proto aktuálně žádoucí, aby čtenáři Dk - Dialogu sdělovali vstřícně své, byť popřípadě jen zcela dílčí, názory věci se týkající.

Tuto část svého příspěvku věnuji poznámkám k první otázce, tj. otázce konkurence principu poměrného zastoupení s principem většinovým, a to převážně v návaznosti na článek "Volební systém".

Zmíněný článek vyústuje jednoznačně v názor, že systém většinového zastoupení je neskonale lepší než systém zastoupení poměrného. Zastávám názor přesně protilehlý a odmítám nejen čistou soustavu většinového zastoupení /pokud jde o volby sborů/, ale i soustavu smíšenou, a to v té míře, nakolik by v ní byl obsažen většinový princip.

Některé body článku vyvolávají pochybnosti samy o sobě; je tomu např. s tvrzením, že většinový systém podporuje jasnou odlišnost politických stran /případ USA je opačný/, nebo s příliš přímočarým spojením skandálů a afér se systémem poměrného zastoupení /viz naopak aféru s dodávkami zbraní a šifrovací techniky z Velké Británie do Iráku, jež byla ventilována právě v období blížícím uveřejnění článku/. Celkově však citovanému článku nelze upřít serióznost a poctivý záměr uvažování. K nutnému rozdílu mezi našimi názory vede to, že sice hodnotíme tutéž skutečnost, avšak každý z nás považuje za rozhodné jiné hodnotící hledisko. Na demokratickém státu je totiž možné jako primární hodnotit, jak funguje stát sám o sobě, přičemž to, že tento stát je demokracií, se přidává jaksi k dobru /toto hodnotící hledisko lze označit jako hledisko etatismu/, anebo je možné jako primární hodnotit, jakou má daný stát míru demokratickosti /hledisko demokratickosti/.

Z hlediska etatismu je předstně důležité například: jaká je přehlednost systému parlamentních politických stran, požadavek co nejmenšího jejich počtu, bezproblémové sestavení vlády, její stabilita v průběhu volebního období apod. Hledisko demokratickosti zdůrazňuje naopak skutečnost, že daný stát je právě demokracií, že demokracie je vláda lidu, tedy souhrnu lidských jedinců v daném prostoru, že z toho vyplývá požadavek rovnosti těchto jedinců v jejich svobodách, právech a povinnostech, a to jako původních a trvalých politických subjektů; tato politická subjektivita jedinců ve vztahu k volenému parlamentu má být promítnuta nejen do momentu vzniku parlamentu, ale i do jeho podoby po celou dobu jeho fungování. Právě z toho východiska vyplývá požadavek, aby parlament byl co nejpřesnějším obrazem politických postojů voličstva zjištěných volbou. Takový požadavek může splnit jen důsledný systém poměrného zastoupení /např. v podobě, jak existoval v první Československé republice/. I hledisko demokratickosti ovšem musí respektovat požadavek racionálního fungování státu či organických hranic demokratickosti; tento respekt je však obsažen v hledisku samém: jednotlivé technické a organizační projevy demokratickosti mají své místo jen tehdy a v té míře, pokud to nenarušuje podstatu demokratickosti, tj. aby lid mohl projevovat svou vůli způsobem umožňujícím její realizaci; v opačném směru by v našich poměrech působilo např. nepřiměřeně časté využívání instrumentů přímé demokracie, v demokracii zastupitelské nadměrně rozsáhlé zastupitelské sbory, nepřiměřeně krátká volební období, neexistence jakýchkoliv právních podmínek pro vznik politických stran nebo pro jejich kandidování ve volbách apod.

Při právě uvedeném respektu k vnitřnímu korektivu demokratickosti se však hledisko demokratickosti hlásí ke starým pravdám, že "vládnout demokraticky znamená vládnout nepohodlně" a že "uměním demokratické vlády je umění kompromisu". Z tohoto pohledu nevypadají některá východiska nebo závěry kritizovaného článku jako nepochybné: Je vůbec demokratická pluralita pozitivní hodnotou? Jestliže ano, kde je základ požadavku neexistence více malých politických stran, "z nichž žádná není schopna vytvořit vládu ani sama, ani výhradně se stranami názorově blízkými"? Proč by strana usilující o účast v parlamentu musila nutně usilovat i o účast ve

vládě? sou to skutečně tolik nebezpečné koalice povolební /kdy je známo, jak voličstvo hodnotilo tu kterou koalovanou složku/? Jesliže ano, jsou snad méně nežádoucí koalice nebo programotvorné kompromisy předvolební, záležející jen na úvaze vedoucích orgánů stran, koalice ad hoc mezi prvním a druhým kolem voleb /Francie/? Jaký je rozdíl z hlediska možných negativních společenských důsledků mezi situací, kdy si navzájem vidí do karet členské strany vládní koalice, a situací, kdy si takto vidí do karet frakce a proudy uvnitř stran, ale nikdo zvnějšku?

Se zavedením většinového systému koketují obvykle politické strany, které v daném momentu mají naději získat tímto systémem více, než by na ně připadlo při poměrném zastoupení. Tytéž strany by po dalších volbách, pokud by nezměnily, požadovaly systém poměrného zastoupení. V zemích, kde systém většinový je zaveden /významná v Evropě je Velká Británie a Francie a se smíšeným systémem Nizozemsko/, je v období kolem voleb pravidelně předmětem kritiky.

Tak jako systém poměrného zastoupení nevylučuje, aby vládu vytvořila jedna strana, tak v systému většinovém není vyloučen výsledek blízký polovině hlasů v parlamentu /nebo při více než dvou stranách neexistence většiny/ a tím riziko nestabilní vlády /nebo nutnost koalice/. S tím souvisí vážná otázka, na kterou poukazuje článek, totiž dodržení volebního programu a umožnění orientace /kontroly/ v tomto bodě voličům. Zde není výlučně určující, zda jde o systém většinový nebo o systém poměrného zastoupení, nýbrž o to, zda vládu tvoří jediná strana anebo koalice. Průměrně orientovaný volič ví, že vládní program nemůže být součtem volebních programů koalovaných složek, takže určité položky volebních programů event. zůstanou neuplatněny. Takový volič chápe, že volební program je spíše programem směru usilování než programem ve smyslu plánu. Jistěže se lze při neplnění volebního programu snaže schovat za koaliční partnery, ale k výmluvám mohou postačit i poukazy na nepředpokladatelně změněné vnější poměry apod., i když bude vládu tvořit jediná strana.

Oba uvažované volební systémy, resp. přesněji jejich nejčastější důsledky, tj. buď koalice, nebo vláda sestavená jedinou stranou, nesou s sebou rizika nešvarů, tak jak je nese vůbec politika jakožto aktivita ve vztahu k veřejné moci. Nešvary koaliční, z nichž patrně nejnebezpečnější je přechod od kompromisu v zájmu demokratismu ke kompromisnictví na účet demokratismu, mají svůj protějšek v nešvarech systému s jedinou stranou tvořící vládu /nebezpečí tendencí direktivismu, srůstání se státem a s tím spojeného přebíhání podle výsledků voleb/. Nešvarů obojího druhu nutno čelit soustavným úsilím nejen o vypracovávání institucionálních prvků ochrany, ale zejména také trvalým úsilím o zvyšování politické kultury a morálky jak v samotných politických strukturách, tak i v co nejširších masách voličstva. Přes zmíněné riziko nešvarů koaličních řešení má praxe koalic určitou specifickou přednost, a to v souvislosti s jevem označovaným jako "kyvadlo": jde o střídavé vychylování voličské převahy od levicové části politického spektra k pravicové části a naopak. Je to jev přirozený, pochopitelný a snad i užitečný. Neužitečné by však jistě byly krajní rozkyvy "ode zdi ke zdi" s radikální likvidací výsledků

předchozí vlády. Krajnostem může bránit /při existenci solidního pásma středu v politickém spektru/ právě existence koalic, nikoliv střídání dvou reálně protilehlých politických stran.

Z hlediska demokratismu je vadou většinového systému i to, že zvolený poslanec /obvykle v malém, jednomandátovém obvodu/ zastupuje především svůj volební obvod, nikoliv výlučně ty voliče, kteří mu dali hlas; zastupováním obvodu se pak stává zástupcem i voličů, kteří hlasovali proti němu, stává se jejich poslancem proti jejich vůli.

Na závěr: Z hlediska demokratismu je většinový volební systém naprosto nepřijatelný proto, že je založen na cílevědomém porušení občanské rovnosti, jež je pro demokracii určující. Ve vztahu k ustavování parlamentu jsou si občané při většinovém systému rovní naposledy u volebních úřadů. Jakmile jsou poslanci zvoleni, jsou účastníci volby nerovni: část jich je zastoupena poslanci, které volila, kdežto druhá část /při většinovém systému může jít i o převažující část/ takto zastoupena není. To se při čistém systému poměrného zastoupení nemůže stát /s výjimkou případů, kdy kandidující strana nedosáhla počtu hlasů potřebných ke zvolení ani jediného poslance/.

19.8.1991

Josef Srbený

Poznámka: Lidové noviny v č. 218 ze dne 18. 8. 1991 uveřejnily tento článek /bez tří úvodních odstavců a s nepodstatnými textovými úpravami/ pod autorovým nadpisem "Většinový volební systém?" s doplněním o redakční titulky "Neporušujeme občanskou rovnost" a o mezititulky.

Stanovisko Dk č. 4/1991

"K Listině základních práva a svobod"

Výbor Demokratického klubu dne 10. září 1991 přijal uvedené stanovisko ve znění návrhu předloženého k vyjádření členům v Dk - Dialogu ze dne 9. května 1991.

Informace

Dne 25. září 1991 uspořádal Demokratický klub pro své členy a další zájemce v rámci cyklu "Aktuální otázky demokracie dnešních dnů" spolu s Lidovou univerzitou vědy, techniky a umění v učebně Městské knihovny v Praze diskusní setkání na téma "Postavení komunistických stran u nás a ve světě". Diskuse soustředěná na uvedené téma se účastnila většina přítomných.

Účastníkům diskusního setkání byl dán k dispozici text Výzvy občanů za dne 20. září 1991, požadující urychlené vytvoření legislativních předpokladů pro vyhlášení referenda ke státoprávnímu uspořádání Československa. Významná část z přítomných, pokud se nestali signatáři Výzvy již před setkáním, této příležitosti využila. Dodatečně připojili svůj podpis i někteří další členové Dk a listina s podpisy byla odeslána kanceláři Výzvy.